

וגם את רחל מלאה: האי "גם" מיותו⁹⁸. ופירושו, שבמשך הזמן שלא נשא את רחל⁹⁹ לא הרגישה לאה שהיא אוהב אותה, שהרי מכל מקום התנהג עמה כדרך אישות, ויש אנשים שאין בטבעם להיות מקורבים כל כך לנשותיהם ולא מחמת שנאה הוא. אבל משעה שנשא גם את רחל הרגישה לאה שמתקרב אל רחל יותר¹⁰⁰, ועדיין לא הרגישה שהוא שונא אותה אלא חשבה שהוא אוהב את רחל ביותר, כאשר יבואר לפנינו.

(לא) וירא ה' כי שנואה לאה: הוא יתברך ראה¹⁰¹ כי התנהגותו עמה הוא מחמת שנאה ממש¹⁰², אע"פ שמ"מ נוהג עמה דיני אישות.

(ב) כי עתה יאהבני¹⁰³ אישי: כאשר היא לא ידעה שהיא שנואה אלא שאוהב את רחל ביותר¹⁰⁴, על כן חשבה שעל ידי הבן ישוב להראות לה התקרבות ביותר.

כי שמע ה' כי שנואה¹⁰⁵ אנכי: בראותה שאין הבן מועיל, הבינה כי הוא שונא אותה¹⁰⁶. ובאשר היא לא ראתה בפועל ממש שהרי התנהג עמה כדרך כל הארץ, על כן אמרה "כי שמע ה' וגו'".

2. דיאטיג' ג'א

על כן¹¹¹: כבנים שלא היה השם תלוי בעצם הולד שיהיה סופו ראוי ביחוד לאותו שם, לא כתיב "על כן", דרך משום עניינה נקרא הולד כזה השם. אבל כבנים שראו ברחה הקודש שטופם שיהיו ראויים לאותו השם מצד עצמם, כתיב "על כן". על הפעולה של הלוי נקרא שמו "לוי", באשר סופו להיות מחובר לגבוה¹¹² יותר משאר בנים.

3. דיאטיג' ג'א

על כן קראה¹¹³ שמו יהודה: ראתה ברחה הקודש שכן יהיה הולד ראוי לאותו השם, שהכל יודעה¹¹⁴ בגבורתו ובחכמתו.

4. דיאטיג' ג'א

בא נא א"ל שפחתי: לא כדבר רחל ליעקב "הנה אמתי בלהה" (לג), ד"אמה" משמע לא כשפחה ממש שהיא קניית הגוף, אלא סרה למשמעותה, כמו 'אמה העבריה'. והיינו, דאע"פ שלבן נתן אותה לשפחה, מכל מקום מאז מסרה רחל אותה ליעקב היתה בתורת אמה³. מה שאין כן שרה התנהגה גם אח"כ בתורת שפחה³³, כמו שיבואר.

1. דיאטיג' ג'א

ידך בערף איביך ישתחוו וגו': יש גבור מנצח על אויביו אבל אינו יכול להנהיג מלוכה בקרב אחיו, ויש להיפך. אבל יהודה הוא גבור וידו בערף אויביו, וגם ראוי למלוכה להנהיגם בשלום ובמישור, עד אשר ישתחוו לך בני אביך. על כן יודוך אחיך⁶⁹.

(ט) גור אריה יהודה: יש הרבה טורפים בעולם כמו נמר ודוב ועוד. אבל לאריה יש סגולה מיוחדת, אם רואה אדם שנושא צלם אלהים נוחת הוא מלפניו ושב לאחור⁷⁰. לזה המשיל את יהודה ליגור אריה, שאע"פ שהוא גבור⁷¹ מ"מ "משרף בני עליות", וכבר ביארנו לעיל (מה, טו) בהרחב דבר ד"בני" הוא כינוי על אדם המעלה. ואמר יעקב שבחו של יהודה, דאפילו בעת שברצונו להרוג איזה איש, מכל מקום כשמגיע לאדם שהוא "בני" עולה ממנו ומשקט רחוק⁷², וזוהי גבורה לכבוש את יצרו ורצונו.

2. דיאטיג' ג'א

על כן קראה¹⁸: ראתה ברחה הקודש שיהיה אותו הולד ביחוד ראוי לזה השם, וכדאיחא ריש פסחים (דא, י) ההוא דאמר דונן דיני, אמרי, ש"מ מדן קאתי¹⁹. ועיין מה שכתבתי (להלן מט, טז) בברכות יעקב ומשה לזה השבט.

3. דיאטיג' ג'א

ו לא תקשה מאין על לשבט דן כח הדין, אחרי שלא הי' לו כח המורה, דכבר הראה הכתוב בפי יתרו לדעה שאם אין דינים ע"פ המורה אז יש להעמיד ערכאות שנקראו, היינו אנשים שאין להם דעה במשפטי המורה, רק נדעה נוטה של בני אדם ולהביא בזה שלום על ישראל, ולא עוד אלא אפי' מה שהיו שגט דן ע"פ רוב הזמנים עונדי עבודה כוכבים כידוע, מכ"מ לא גרע וזכות הדין לעשות שלו, והיינו דאי' ברבה פ' משפטים בזה"ל

דוד אמר יראת ה' טהורה עומדת לעד מהו כן אדם שונה מדרש הלכות ואגדות ואם אין צו יראת ה' אין ביד כלום, משל לאדם שאמר למיכאל יש לי אלק ממות כו' א"ל מצירי יש לך אפוטקאות ליתן אותם בזה, אם יש לך כ הכל שכן וזה לאו אין בידך כלום, כך אדם שונה הכל א"ל אם יש לך יראת ה' הכל שכן ואם לאו אין לך כלום שני והי' אמנות עמך וגו' יראת ה' היא אוננו, לכן נאמר יראת ה' טהורה וגו'. והנציח נוח ז"ל בנמשט מפדה וצניה בנדקה, והוא פלא מה זה שייך לפי משפטים, וגם מה זה הנציח נוח. אלא כך הענין, שלמד מדכתיב יראת ה' טהורה וגו' אמר כל המקראות מורה ה' מימיה, עדות ה', פקודי ה', מלוא ה', ואח"כ יראת ה', ללמד דכו אלה תלוי ועומד על יראת ה', בלא זה אינם כלום, והרי משפטי ה' כתיב לאמר יראת ה', למדנו מה דלא כן וכו' משפטים, דאפי' בלי יראת ה' יש נחם וזכות מעושה מישרים בין אדם לרעהו, וע"ז מסיים והנציח נוח ז"ל בנמשט מפדה, דנהי שאין לה זכות מורה ומע"ט שצ"ן אדם לשמים אמר שעבדו עבודה כוכבים, אבל אחתי בזכות משפט מפדה, וכן צניה בנדקה, וכן ה' שגט דן וזכות המשפטים גבר אלא על כל דרכיו:

ג' דיאטיג' ג'א (אמא ג'א, יא)

1. דיאטיג' ג'א

דן ידין עמו: זה יהיה כחחו של דן לאהוב את המשפט¹²⁵ בדיני ממונות, כדאיחא בריש פסחים (דא, יב), ועיין מה שכתבתי לעיל (ל, יג), אמנם לא היה

שופט מכח התורה שהרי לא היו עוסקים כל כך בתורה, אלא מכל מקום היו כערכאות שבטוריא שהיו גם כן מעלה ודבר יקר, כמבואר בשאילתא הגוספת לפרשת משפטים¹²⁸ — מדכתיב "לא תסור מן הדבר וגו'" (דברים יז, יא) וצ"ל שאפילו אינו ע"פ התורה במקום שאין שם בני תורה¹³⁰. ועיין מה שכתבתי עוד בפרשת יתרו (שמות יח, כא) בפסוק "ואתה תחזה מכל העם" וזהו דבר הכתוב שהוא ידין בשלכו הטוב ובישרת לב.

כאחד שבטי ישראל: שהמה בעלי תורה¹³¹.

(יז) יהי דן וגו': דכמו שכח התורה הוא מסוגל למלחמת ישראל כמו שכתבתי כמה פעמים¹³², כך כח הדין¹³³ שהוא מכונה בשם 'משרת התורה' כדאיחא בשמות רבה (לג), פרשת משפטים, דמתן תורה כתוב בין דינין לפנייה, היינו פרשת "ואתה תחזה וגו'", ודינין לאחריה הוא פרשת ואלה המשפטים.

על כן היה גם כן כח הדינין¹³³ של שבט דן מועיל מעין כח התורה ללחום מלחמתן של ישראל, אבל בזה האופן שיהיה כ"נחש עליו דרך", שהורג הרבה בני אדם כשהוא בפני עצמו¹³⁶, כמו שכח הספורנו¹³⁷, כך יהא שמשון¹³⁸ מכה בלחי החמור אלף איש. שפיפן עליו ארח: הוא נחש דק מאד¹³⁹.

הנושך עקבי סוס: בשעה שזוחל בארץ והסוס הולך עליו הוא נושך עקביו. ויפץ רכבו אחר: כך בשעה שהשפילו הפלשתים את שמשון ורמסו אותו, אז נושך את עקבי הבית ונפלו כולם לאחור¹⁴⁰. וכן משה¹⁴¹ בדרך זה השבט בגבורה קלה¹⁴² כאשר יבואר ברצות האל הגומר עלי, ולא כגבורת יהודה שבאה בכח התורה¹⁴³.

(יח) לישועתך קויתי ה': באשר ישועה זו קלה ומעוטה, ולא היתה אלא לשעה קלה¹⁴⁴, על כן אמר "לישועתך וגו'", שאתה תהיה ישועתנו ועזרתנו סלה.

ג'א, יא

ו ידדן אמר דן גור אריה: הנה גבורת ארי אינו ניכר במקום מרעה לאן כבשים ואילים, שאין להם עוז להלחם, אלא ציער אם הוא מוצא שור פראי מנגח בקרניו וכחו רב מאד, בזה נלכד לגבורת ארי, אבל גור אריה שאינו חזק כל כך לא יתחר עם שור, אלא נכנס במקום מרעה לאן, וכן המשיל את גבורת דן שהוא כגור אריה אשר יונק מן הבשן, ששם מרעה אילים כמבואר בשירת האזינו. ומשמעות יונק, כ' הרמב"ם בפירוש המשניות חולין פ"ב קול הנשמע מנשימת בני אדם בשעת הנשימה, ועיין זה הלשון לכאן, דגור אריה כל בקול דק ועמוק כקול הזיונק, וזהו מפחיד לב האילים ונופלים לפניו, וזכרה זו הגיעה לשמשון שהרבה כח גבורתו בהמונן פלשתים, ולא עם גבורי מלחמה, ולא כיהודה שנלחם עם גבורים ואדירים ויכול להם. וטעם הזכרה משום דדן היה לו זכות מעין מורה, והיינו כח הדין כמאמר יעקב דן ידין עמו וגו', ואיחא ברבה ר"פ משפטים דמש"ה נכתב פרשת מתן תורה בין משפטים לפנייה ולאחריה, ללמד שהמורה נמשלה למלכה ההולכת באמנע ושפחה לפנייה ושפחה לאחריה, כך מורה באמנע ודינים לפנייה ולאחריה (א):